

บทที่ ๒

คุณค่าของบทโขนเรื่องรามเกียรติ์

บทโขนเรื่องรามเกียรติ์เป็นวรรณกรรมการแสดงที่มีคุณค่า กล่าวคือ ให้ความบันเทิง เป็นที่ให้ความรู้ทางค่านิยมและวัฒนธรรมไทย บทโขนเรื่องรามเกียรติ์มีหลายสำนวน บางสำนวนได้รับยกย่องเป็นวรรณคดี เช่น บทพากย์พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บางสำนวนยังไม่เป็นที่ยอมรับทั่วไปแม้จะมีลักษณะสมควร เป็นวรรณคดี ทั้งนี้เพราะการตัดสินว่าหนังสือใดเป็นวรรณคดีนั้นต้องใช้เวลาานพอสมควร ดังนั้นคำว่า "วรรณกรรม" จึงครอบคลุมถึงบทโขนได้ทั้งหมด คำว่า "วรรณกรรม" หมายถึง "หนังสือหรือเอกสารที่ได้ประกอบขึ้นมีลักษณะเป็นศิลปกรรม ในฐานะที่มีรูปแบบ มีวิสัย และเนื้อหา ประกอบขึ้นด้วยความพยายามที่จะสื่อสารด้วยประการใดประการหนึ่ง" ^๑ อย่างไรก็ตามความสำคัญของบทโขนในที่นี้ไม่ได้เน้นที่ว่าเป็นวรรณคดีหรือไม่แต่อยู่ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างไร คุณค่าของบทโขนเรื่องรามเกียรติ์อาจแยกได้ ๒ ประการ คือคุณค่าทางค่านวรรณกรรม และคุณค่าทางค่านการแสดง

คุณค่าทางค่านวรรณกรรม๑. คุณค่าทางอารมณ์

บทโขนนี้แม้จะแต่งขึ้นเพื่อการแสดงแต่ก็อาจนำมาอ่านได้เช่นเดียวกับบทละคร โดยทั่วไปวรรณกรรมการแสดงที่ใจแสดงได้ก็ไม่จำเป็นต้องอ่านได้ก็ตามไปด้วย แต่บทโขนเรื่องรามเกียรติ์มีส่วนที่จะให้ความสำเร็จอารมณ์อย่างวรรณกรรมสำหรับอ่าน

^๑ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "วรรณคดีกับวรรณกรรม"
วิเคราะห์วรรณคดีไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๘๖.

เหมือนกัน คือ ตอนที่มีความไพเราะทางเสียงโดยการ เล่นคำและสัมผัส ตอนที่ให้ความหมายโดยมีอารมณ์สะเทือนใจ รวมทั้งข้อคิดของผู้แต่งด้วย ความสำเร็จอารมณ์ที่ได้มีมูล เหตุมาจากความกลมกลืนกันขององค์ประกอบของบทโคลงด้วยประการหนึ่งจึงทำให้อ่านแล้วไม่เป็นที่ขัดตาชู้หู เนื่องจากบทโคลงเรื่องรวมเกียรติมีองค์ประกอบมาก ความกลมกลืนกันขององค์ประกอบหรือที่เรียกว่ามีองค์ประกอบประสานกันจึงเป็นสิ่งสำคัญบทโคลงเรื่องรวมเกียรติมีองค์ประกอบที่กลมกลืนกันเป็นอย่างดี ทั้ง ๆ ที่มีคำประพันธ์ต่าง ๆ ชนิดคือ ภาพยณมิ่ง ภาพยณานี และ ร่ายยาว แม้จะเพิ่มกลอนบทละคร เข้ามาอีกในระยะหลังก็ไม่ทำให้ขัดกันผิดประการใด เมื่อใส่ทำนองจะต่างกันไปตามคำประพันธ์ด้วย คือ ภาพยณเป็นพากย์ ร่ายยาวเป็นเจรจา และกลอนเป็นร้อง ความแตกต่างกันของศิลปะที่วางระเบียบไว้ก็ไม่ปะปนกันและมีความกลมกลืนกันนี้เป็นลักษณะที่งดงาม เสฐียรโกเศศยังกล่าวสนับสนุนว่า

องค์ประกอบใดถ้ามีส่วนประกอบเหมือนกันหมด แม้จะมีความประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวและมีความงามแต่ก็อาจทำให้รู้สึกเบื่อได้ เพราะความเรียบซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันของส่วนประกอบนั้นมีลักษณะเหมือนกันไปหมด องค์ประกอบที่จะทำให้เกิดความสนใจไม่รู้สึغب่อยเบื่อได้ง่ายคือส่วนประกอบมีชนิดต่าง ๆ กัน และต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ^๒

^๒ เสฐียรโกเศศ [นามแฝง] , การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘) , หน้า ๑๘๖.

๒. เป็นที่ศึกษาลักษณะประจำประชาชาติไทย ^๓

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาให้ความสำคัญในการศึกษาวรรณกรรมและศิลปะต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นการแสดงออกอันหนึ่งของมนุษย์ การแสดงออกนี้ย่อมแฝงลักษณะประจำตัวผู้สร้างอยู่ และเมื่อเป็นที่ยอมรับทั่วไปในสังคมระดับชาติย่อมแสดงว่าลักษณะนั้นตรงกับลักษณะของประชาชนชาตินั้นด้วย

การศึกษาลักษณะประจำประชาชาติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ทำให้รู้ถึงความเข้มแข็ง จุดอ่อน หรือเบื้องหลังของชาติต่าง ๆ การศึกษาลักษณะประจำประชาชาติของตนทำให้รู้จักตนเอง จะได้อรรถาธิบายลักษณะนิสัยที่ดีและแก้ไขสิ่งที่บกพร่อง อีกประการหนึ่งการรู้จักตนเองก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาติและสามารถยึดเหนี่ยวคนในชาติไว้ได้ด้วยความรู้สึกว่ามีลักษณะร่วมกัน ลักษณะประจำประชาชาติไทยที่เห็นได้จากบทโคลงเรื่องรามเกียรติ์มีดังนี้

๑. การย้ำความเป็นตัวของตัวเอง หรือ ปัจเจกบุคคลนิยม (individualism) ความนิยมนี้ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาซึ่งย้ำความสำคัญของตัวบุคคลเป็นพิเศษ บุคคลจะดีหรือชั่วอยู่ที่การกระทำของตน ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิดหรือวรรณะอย่างศาสนาฮินดู คนไทยยึดถือเรื่องกรรมโดยถือว่าบุคคลจะเป็นอย่างไรโดยยอมแล้วแต่กรรมในอดีตซึ่งมีอำนาจในวรรณะต่าง ๆ จนแทบจะเรียกได้ว่า เป็นคำพูดติดปากคนไทย ในบทโคลงเรื่องรามเกียรติ์ก็มีอยู่มาก เช่น

"กฤตกฤตพิหลัง รอยกรรมหลังจึงหมองหมาง"

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๑๘)

"ครวครวณัฐจวนจิต กรรมโพ้นคิดจึงตามผลาญ"

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๒๔)

^๓ ลักษณะประจำประชาชาติ (National Characteristic) เป็นศัพท์ทางมานุษยวิทยา หมายถึงลักษณะของคนในชาติหรือแบบแผนในการดำรงชีวิตของคนในชาตินั้น ไม่จำเป็นว่าดีหรือไม่

"นี่เนื้อร้ายแรงกรรม

พระเคราะห์หน้าเข้าคดใจ

(ภ. ๕ - ๖, น. ๗๕)

"ชะรอยกรรมเราสิ่งไร

จึงคดใจให้ไกลกัน"

(ภ. ๑ - ๔, น. ๕๓)

"เป็นกรรมจำพราดกันครานี้"

(บทร้องและบทพากย์, น. ๑๗๖)

"เราจะยื่นกรรมกรรมคาโลกที่ลงโทษนั้นไม่ได้"

(บทโขนของกรมศิลป์ากร, น. ๑๑๑)

"ถึงคราวกรรมเคยได้ทำชั่วชดถวายเป็นชั้ววัน"

(บทโขนพาลีสอนน้อง, น. ๒๓)

"มาต้องชั่วชอกช้ำระกำใจ ออกเอ๋ยกรรมไคมารุกราน"

(บทโขนพาลีสอนน้อง, น. ๑๕)

๒. การย้ายการหาความสุขจากชีวิต คนไทยมองชีวิตในแง่สวยงาม

การกลมกลืนกับธรรมชาติหรือหาความสุขจากโลก คนไทยมีความผูกพันกับธรรมชาติมาก ธรรมชาติอยู่ในความสังเกตุของคนไทยมาตลอด เมื่อวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญพอที่จะอธิบายลักษณะหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามธรรมชาติให้เป็นที่พอใจได้ก็พยายามคิดค้นคำอธิบายขึ้นเองออกมาในรูปนิทาน เช่น คินแคงที่จังหวัดลพบุรี ว่าเป็นเพราะเลือกทรัพย์สินเขาสรรพยาที่ชั้วนาท ว่าเป็นเขาที่หนุ่มมาน่าจะไปรักษาพระลักษณะ เป็นต้น ความผูกพันกับธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นในบทโขนเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งกล่าวถึงธรรมชาติในกรณีต่าง ๆ เสมอ เช่น การชมธรรมชาติ การนำธรรมชาติมาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ตัวละคร หรืออุปมาอุปไมยและเปรียบเทียบ

การชมธรรมชาติ

"สีชมพู่จับชมพู่นา

เบญจวรรณไต้ลำ

ลกาอยู่คอกคสังนาง

พอเสรำแสงสุริยารางวาง

ชรอุ้มอับทาง

พนานคย่ำสนธยา

เซ็ง เสียงแรคฟานโคลา
ออกโพ้นประพาสอรัญญ์"

มฤคินทรคชา

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๓๖)

"เสาวคนธ์พระพายุพาโคล
คตบระเรือยฉายา "

ชจรกลิ่นมาลัย

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๔๐)

"เสด็จโคจรอรุณรคชา
พระเนตรชำเลื่องแลชม
มีจนากรว่ายุดุจดม
เป็นพรก บ ปลดะเปลี่ยนแปลง
มีกระโทและกระแหทางแคง
ในเง้อมศิลาแอบบัง"

เลียบชายธารมา

ไล่คู่คูกรม

กล้ายคลาฝั่งแฝง

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๖๔)

"สายัณห์เปือกย้า
พังภาค ณ นาคินทร
มฤคมาศกระหิงถึง
หนุเถื่อนแลชอกยัง
เม้นทมิแลกาสร
เสื่อโครังค้ำรามใน
พยัคฆาขย้าจับ
โลมาปลดะแปลงสอง
จามรีสีลาศย่อง
หลีกเชิงบทานเชิง

ชอ้าฟ้าชอุ่มดิน

ระบักอ่อนในไพรกรัง

เถลิงแรคส่วเนียงคัง

กุหาท่าที่อาศัย

สุรโคคค้ำเนินไพร

พนัสมอบแมนมอง

ขม้กักกระหิมพอง

นัยน์เนตรพหลามเพลิง

ขย้อย่างบ เมินเชิง

บเสี้ยคหนามถนอมชน"

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๗๒ - ๑๗๓)

"สระนั้นกว้างขวางยาวรี
มีจนาประ เกทหลายพรณ

กึ่งกึ่ง เต้าศรี

กอบุญจากสุ่มเนื่องนันต์
 สโรช เบิกบานขจี
 พักแฝงใบบัณฑลชี
 มาเพ้นสุคนธ์บุษบง"

นิลบลลัศยบรรณ

มัวหมุ่มมรี

(ภ. ๑ - ๘, น. ๒๐๗)

"ลมหวานอวลกลิ่นมาลา
 นีवासแถวแนวคง
 ฝั่งภูหนุ่คตท เหมหงส์
 แทรกไซในสร้อยสุมาลี
 คุเหว่าเรา เร่งพระสุริยศรี
 ภูกองในทองคงคาน
 บั๊กษาตีนตาชันชาน
 สำเนียง เสนาะในไพร
 เคื่อนควาคับ เสร้าแสงไส
 ก็ผ่านพยับรอน เรือง"

เฟื่องฟุ้งวนา

ร้อนราดาลง

ไถ่ขันปึกตี

หาคู่เคียงประสาน

สร้างแสงอโฒทัย

(ภ. ๑ - ๘, น. ๒๐๗)

"เสนาะเสียงเรไรไถ่แก้ว
 มนุเรศรีอร่องก้องพนา
 แสงอรุณรุ่งฟ้าสง่าศรี
 สุริยา เขียมยอกเมรุไกร

แจ้วแจ้วสำเนียงเสียงจำ
 สารีกาพลอดแจ้วในแนวไพร
 รัศมีเงินถ้องน้องไส
 ประไฟไชแสงแข่งสุวรรณ"

(บทรองและบทพากย์, น. ๒๐๗)

"ถึงถิ่นกาลวาทอริญา
 วิหคมีงไม่ร้ายเวียง
 เค้าโมงจับโมงมองเมียง
 เคียงคู่อู้อยู่ปลายไม้โมง"

พลาจทอคทัศนา

คู่เคล้าโมงเคียง

(บทโขนของกรมศิลปากร, จ.)

การนำธรรมชาติมาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ตัวละคร

"บเห็นนก เรียมอื่น โองการ มาช่วยทางล โศกา สูรักเร่ง เร็วรอนมา แลหุดจรวง เรียมคล้าย แล้วสูเร่งบินมาปล้น แกกจรวงแห่งหา "	ว่าน ก เอยวาน จงพบพินิกา บอกข่าวจอมขวัญ
---	---

(รามเกียรติ์คำฉันท์, น. ๖๘)

"พระเห็น เล็บนางพิศเพ็ยม อุระอนาถใจกรม คุดจ้องนางคลี่เคลือบม สุคันธ เกศกลิ่นเกลา เห็นชานรังพิศเพียง เพลา มาจำว่าราศแรมเซย "	เล็บนุช เรียมเกรียม เรียมคลี่ชองชม นุช เคยแนบเนา
--	--

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๓๘)

"เสด็จ โขจรัดยาพนาคร ใบรุกข์ฤา ไกวไปมา อากาศคางคองการา บพิตรา เพยแผ้วพาน เยือกเย็นน้ำฟ้าบันศาล สลกระย่อหื้อโบ สังคเหงา เจียบคองพงไฟ สัง เกศก่มีคก่อนกาล "	ควายแสง ศศิธร อัครันวาคา พุ่มพฤษภาสาร ฝูงสัตว์วิสัย
--	--

(ภ. ๑ - ๘, น. ๒๑)

อุปมาอุปไมย เปรียบเทียบ

"พระนารายณ์ทัคทูลช่วยพลัน
จะฝากภมรกลโค "

เสาวคนธ์บุษปพรรณ

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๔๘)

"จักเทียบบอสุร เกษไป
กับแสงสุริยา เติงทงัน "

ปานหิ่งห้อยไกล

(ภ. ๕ - ๖, น. ๕๔)

"สาครจะค้าง เมือง
มังกร โตกิเลน
ควาเคื่อนจะค้าง เทียน
เมฆหมอกในเวหน
พฤษษาจะค้างฉัตร
คอกไม้ในหิมพานต์
ฟากฝั่งมหรณพ
ค้างศรีวิสูตรสาย
เสียงคลื่นจะค้างกลอง
จักจั่นและเรไร

ศิขร เมืองจะค้าง เมรุ
จะค้างพาหนะยล
วิเชียรแก้วกลีบจงกล
จะค้างพุ่มและเพดาน
สุวรรณรัตน์อันไพศาล
จะค้างพุ่มอยู่เรียงราย
จงวงศพเจ้าโฉมฉาย
สุวรรณรัตน์อันอำไพ
พิณพาทย์ของประโคนใน
จะค้างสังข์และเสภา "

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๔ - ๕)

บทรัก ไซ้สัตตฤกษ์เป็นธรรมชาติโดยตลอด เช่น

โผมพยับยับแสงทินกร
ก็มีไว้ในกลีบกุสุมาลัย
กล้วย เกลือกร สกลันมณฑาน
ก็ฟุ้งควงกลีนมาลา

นิกรหม่อม

เสาวคนธ์เบ้งบาน

(ภ. ๕ - ๖, น. ๑๐๕)

การหาความสุขจากชีวิตอีกประการหนึ่งของคนไทยก็คือความสนุกสนานรำเริง จะทำการสิ่งใดมักนึกถึงความสนุกสนานด้วยเสมอ ดังในบทโฆษณารามเกียรติ์แสดง ให้เห็นความมีอารมณ์ขันของคนไทยซึ่งแทรกอยู่แทบทุกตอน เช่น องค์ทศกัณฐ์กับทศกัณฐ์

เฮ้ยญ่เล็ก ๆ เคยโชคหัวมึง เล่นได้ มาบัดนี้ญ่เติบโตใหญ่มีกำลัง หรือจะ เกรงความตึงตังของยักษ์ ญ่จะโชคหัวอีกสักทีให้สมน้ำหน้าแล้วโลก โฉงขึ้นไปยังมีลลังก์มาศ โชกศีรณะอสุรราชเป็นสามที่

(บทร้องและบทพากย์, น. ๒๓๐)

ตอนหนุมานอาสา

โคบุตร ฮี ๆ ๆ แล้วเอ็งนี่ชื่อไทรละ เป็นลูกเค้าเหล่าใคร
 หนุมาน อ้า คีฉั้นชื่อหนุมาน เป็นลูกของพระพายเจ้าคะ
 โคบุตร อ้อ ๆ ๆ รู้จักแล้ว ๆ พระพายนี่ก็ที่เป็นลูกพระถ่อ หลาน พระแจว นามสกุลว่า จำเริญจำง อยู่ข้างวัดอรุณ ไต๋ถุน วัดแจ้ง นันนะรี
 หนุมาน ไม่ใช่คะ ไม่ใช่ พระพายवलหกเทพบุตรเจ้าคะ มารดา ชื่อว่านางสวาทะ ลูกพระฤๅษีโคกมนะ พระอาจารย์รู้จักไหม
 โคบุตร ฮี ๆ รู้จักนะรู้จักออก แต่ไม่เคยเห็น...)

(บทโฆษณของกรมศิลปากร, น. ๑๑๖.- ๑๑๗)

ตอนนางรำภาแปลง เป็นหญิงชาวบ้านจะเข้าไปหาพระมงกุฎที่ตอง โทษ

ผู้คุม ท่านครับ เขาไม่ยอมไปครับ เขาบอกว่าจะขอเยี่ยมให้ได้
 พัดสี อูวะ อวดคี่ยังงิ บอกว่าไม่ได้ ยังจะขึ้นคืออีกเรอะ ไป ไล้ไปให้พัน ถ้าขึ้นคือคี่อีกก็จับลงทวายเสีย
 ผู้คุม ทำยังงั้นไม่ได้ซีครับ
 พัดสี ทำไม ทำไมจะทำไมได้
 ผู้คุม ไล้เขาไม่ไปนี่ครับ

พัศดี ทำไมถึงจะไม่ไป อวดคียังไง เชียวหรือ ไหน เอาหวาย
มาซี ไหน อยู่ที่ไหนละ

ผู้คุม โน้น ครับ อยู่ที่โน้นครับ

 - พัศดีทำท่าโกรธ เดินหยิบหวาย ออกมาทานางรัมภา
 - พอเห็นนางรัมภา ก็ทำท่าเจ้าชู้ -

พัศดี อ้อ แอ๊ะ ๆ แม่นองสาวหรือจะ ฮี ๆ ที่จะมาเยี่ยมนักโทษ
อ่า...ฉัน...ฮี้...อ่า พี่คือพัศดี ผู้เป็นใหญ่ที่สุดในนี้

รัมภา อยู่ ไม่ต้องบอกก็ทราบค่ะ ทำทางภูมิจานยังกะเจ้าพระยา

พัศดี จะ ๆ พี่ก็กำลังไค้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาอยู่แล้ว เร็ว ๆ
นี่แหละ

 - ผู้คุมสะกิดพัศดี -

ผู้คุม นายครับ คนนั้นแหละครับ ไล่ไปเสียสิครับ

พัศดี ยุ่งน่า นี่ไป ๆ ไปไหน ไม่ใช่หน้าที่ของพวกเขา.....

(บทโขนของกรมศิลปากร, น. ๒๕๕ - ๖)

บางที่ข้อความตลกขบขันไม่ปรากฏอยู่ในบทแต่รู้แน่ว่ามีบทตลก ดังเช่น บทโขน
ที่เขียนไว้ในสมุดไทยและรามเกียรติ์บทรองและบทพากย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวกล่าวถึง "ตลกจ้อวุด" อยู่หลายแห่ง หรือในการแสดงโขนที่เห็นจากบทละคร
เรื่องอิเหนาก็มีการเล่นตลกเช่นกัน ข้อความที่นำมาเป็นบทตลกนี้อาจได้มาจากเหตุการณ์
ที่เป็นจุดสนใจและกล่าวขานกันในสังคมขณะนั้นโยงเข้ากับเรื่องที่แสดง บทตลกประเภทนี้
ไม่จำเป็นต้องเขียนไว้ในบทเพราะต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ

๓. ความละมุนละไมในอารมณ์ สืบเนื่องมาจากความใกล้ชิดกับ
ธรรมชาติ ธรรมชาติช่วยกล่อมเกล่าจิตใจให้อ่อนโยน รักสงบและสันโดษ คนไทยไม่ชอบ
การคึกคะนองหรือความสับสนวุ่นวาย ความละมุนละไมอันเป็นนิสัยนี้แสดงออกในวรรณคดี
และศิลปะต่าง ๆ ซึ่งจะมีทั้งทางทำนองนุ่มนวล ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีสื่อความหมายและ
แสดงอารมณ์ต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เช่น

การแสดงความรัก สรรพนามที่ชายใช้กับหญิง เป็น "พี่" กับ "น้อง" หรือ "พี่" กับ "เจ้า" ไม่ได้หมายความว่าฝ่ายชายอายุมากกว่าฝ่ายหญิง เท่านั้นแต่แสดงถึงความผูกพันเสมือนสืบสายโลหิตเดียวกันด้วย

ทศกัณฐ์พுகกับสีดา

พี่จะแสนสุข เสนหา	ทราบเท่าชีวา
วินาศสิ้นสุคกัลป์	
เจ้าคือยออยู่ยงสวนขวัญ	พี่ขอลาพลัน
จะคืนมาสู่สมสมร	

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๒๒)

พระรามพูกกับสีดา

อนิจจา เจ้าเพื่อนไร่	มาบรรลัยอยู่เองค์
พี่จะไคล่ใจโคลง	พระศพน้องในหิมวา

หนุมานพูกกับนุษมาลี

พี่จึงมาแจ้งคดีให้น้องประจักษ์

(บทโขนของกรมศิลปากร, น. ๑๑๗)

คำที่ใช้เรียกผู้หญิงแสดงความถนุถนอม อ่อนโยน

"จะจับมฤคมาศ	ให้สายสวาทอย่ากำสรวล
--------------	----------------------

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๐๘)

"แกวตาอย่า โศกี

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๑๐)

"ยอกมิ่ง
หวังสวาทมาคหมายไม่วายวัน
พี่ผูกใจจึงไปคลจิตเจ้า
ขอเชิญทรงคอกฟ้าสูมาลี

เป็นความในใจจริงทุกสิ่งสรรพ
จะรับขวัญนิยามาธานี
ให้โฉมยงนง เยาว์มาถึงนี้
อยู่เป็นศรีนัค เรศนิเวสน์วัง "

(บทร้องและบทพากย์, น. ๑๕๕)

"ที่จะขออาสาส่งน้องแก้ว ไปยัง เมืองฟ้า"

(บทโขนของกรมศิลป์ากร, น. ๑๐๕)

การแสดงอารมณ์โกรธ ในวรรณคดีที่มีศิลปะแม้จะมีการแสดงอารมณ์โกรธรุนแรง ก็ยังแฝงรูปศิลปะไว้อย่างแนบเนียน กล่าวคือไม่วางกลับไปกลับมาหรือหยาบเกินไปจนทนฟังไม่ได้ ในบทโขนเรื่องรามเกียรติ์ก็เป็นดังนี้และจะเห็นลักษณะนิสัยคนไทยว่าไม่นิยมการพูดตรงไปตรงมานัก แต่จะแทรกคำยอกย้อนกินนัยเป็นการเพิ่มความเจ็บใจให้ฝ่ายตรงข้ามโดยที่ไม่ต้องใช้คำหยาบ เช่น ตอนหนุมานกับนิลพัทวิวาทกัน

แต่ท้าวชมพูพาน	ญยังพากร
ทั้งแท่นมาแทบหูลถวาย	
เป็นหนึ่งในนิลพัทชั่วชาย	ศักดิ์ศรีรอยหมาย
จะสู้ไม่สิ้นฝีมือ	
มึงใช้เซलयกูหรือ	เร่งคิดคฤดา
จะไซ้ก็ให้วามา	
นิลพัทตอบตามโกรธา	ญนี้เทวา
ก็นับว่าชายยิ่งชาย	
เป็นหนึ่งในแต่ลูกพระพาย	ญไม่กลัวกลาย
จะสู้ให้รุกฤทธิไกร	
ญเป็นเซलयไม่แจ้งใจ	คิวเอ็งก็ไหน
เป็นพวกเซलयเเก่ามา	

(ภ. ๕ - ๖, น. ๕๗)

นอกจากนี้ยังนิยมการบริภาษทางอ้อมในรูปการประชดประชัน กระแทกกระเทียม เช่น นางสีดาบักไม้ค้ำกระทบทศกัณฐ์

แล้วแสวงคำเปรียบทศศิริ	ว่าจอมจักรี
สฤษฏ์เป็นรามา	
หวังผลาญโคตรวงศ์ยักษ์	สิบเศียรอรุรา
จะตกอยู่กลางกลางสมร	

(ภ. ๑ - ๔, น. ๒๓๕ - ๔๐)

ช่างว่าไม่กลัวภูธร	ภูเห็นเคียรกร
ไม้ครันกำลังศิลป์ชัย	
ปางหนึ่งแต่บรพ์เกือบไกล	มีท้าวหนึ่งใจ
สมรรถชื่ออรชุน	
ทรงศีกาเคชอคุลย์	จับมารทารุณ
ตระเวดประจันจำจอง	

(ภ. ๑ - ๔, น. ๒๓๕ - ๔๐)

ทศกัณฐ์กล่าวคือนางมณฑิโหมเมื่อรู้อาษาพิชิตสงครคค

...พวงนี้แล้วลูกนัวเก่าเขาจะโสรจสรง โยเจ้าโคมยงจะมามัวนั่งคั้ง
 บั้งบั้ง ไฉนไม่คิดไปรับขวัญกันให้ถึงโรงพิชิต จะได้เกล้าจุกถูกเกศีกันเสีย
 ให้สม ทั้งจะได้เซยโศกมลูกเกรจฉาน ให้สมกับที่พลัดพรากกันมานาน
 เจียวนะ เทวี

(บทโศกพาลีสอนน้อง, น. ๕)

การที่นิยมคำพูดอ้อมค้อมสืบเนื่องมาจากความอ่อนโยนละมุนละไมในนิสัยซึ่งทำให้คนไทยชอบการปลอบประโลม ไม่ชอบการทำลายน้ำใจกัน ลักษณะนี้ได้แฝงอยู่ในคำพูดที่แสดงออกในรูปโวหาร คำประชคเปรียบเทียบ

๕. การเคารพเชื่อฟังอำนาจ คนไทยนิยมการแสดงความนอบน้อม และเคารพบุคคลผู้มีอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปตามแบบพิธีซึ่งแสดงถึงฐานะสูงต่ำของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่มีอำนาจถือว่าเป็นผู้มีบุญวาสนา เป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของผู้น้อย เพราะฉะนั้นจึงควรจะได้รับ การเคารพยกย่องและได้รับสิทธิที่จะสั่งการให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดีผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่ต่อผู้น้อย เช่น ต้องใช้อำนาจด้วยความเป็นธรรม ลักษณะนี้เห็นได้ชัดในการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ข้อความตอนพาลีสอนน้องถือเป็นหลักข้าราชการที่ติดตามระบอบนั้น แสดงความรู้สึกรู้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งสูงส่ง ต้องเคารพยำเกรง

"หนึ่งโสกเมื่อศรีสถาม
พิศทุลจงคิกเคา-
เฝ้าท้าวอย่าโอ้โงง
อย่าแค้นงให้ตนงาม

จงอย่าขามควยปากเบา
รพเมืองยุบลถาม
ที่พระโรงอย่าสามถาม
เมื่อเฝ้าไทในโรงคัล"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

"อย่าทะนงว่าท้าวรัก
เรงยาคำนับสมา
อย่ากมอย่า เงยหงาย
ลูกนั่งจงนอนฝัน

อย่าทำศึกคือศอราชา
ถึงกมเกล้าบังคมคัล
อย่า เหลียวซ้ายแลขวาปล้น
จะเฝ้าแทนบรรจงใจ"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๖๐)

นอกจากนี้ต้องให้ความเคารพต่อทรัพย์สินสมบัติของพระมหากษัตริย์ด้วย

"พระสนมอันงามสรรพ
หนึ่งโสกพระกำนัล

ประดับท้าวคือสาวสวรรค์
เมื่อเฝ้าท้าวอย่าลอบแล"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

"ราชอาสน์พระภูบาล
กองแก้วกนกกรอง

มุกคทหารประดับทอง
อย่าขึ้นเล่นแลอิงองค์"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

"หนทางที่พระฉนวน
ลาไปยังหน้าสีห์

บับังควรจะจรลี
บับุขรท้าวอย่าควรไป"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

ทหารหรือข้าราชการได้รับภาระปลูกฝังทัศนคติว่า การอาสาศึกจนตัวตายเป็น
เกียรติยศ เช่น

"อาสา เมื่อการศึก
เรงรบจงหาวคไหว

อย่าไคนี้กคิกถลัวภัย
ให้ไคหลังข้าศึกแสง

สงครามอย่าคิดตัว
อาสาจนสิ้นแรง

อย่าคิดกลัวจงเข้มแข็ง
สิ้นชีวิตจึงว่าชาย"

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๖๐)

"อาสา เจ้าคนจนตัวตาย

จึงนับเป็นชายชาตุนาม"

(บทโขนพาลีสอนน้อง, น. ๒๓)

"ให้รู้จักร้ายแลดี
จะม้วยควยทำอาสา"

แมนมวยเป็นผี

(ภ. ๑ - ๘, น. ๒๒๒)

ผู้มีอำนาจไ้รับการ เคารพนับถือว่ามีบุญวาสนา เช่น

"จึงสามารถมีชัยแก่สุริ ึ่งนี้เพราะพระบารมีพระอวตาร"

(บทร้องและบทพากย์, น. ๒๖๑)

"หนุมานชาญศกกา เมื่อเจรจาล่วงเกินเจ้า ให้มันเนาปวดเคียร
เวียนศีรษะ"

(บทโขนของกรมศิลปากร, น. ๑๘๕)

ในขณะที่ยวกันผู้มีอำนาจต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้น้อย ต้องมีคุณธรรมเพื่อใช้
อำนาจไปในทางที่ถูกต้อง

ผู้เป็นจอมจักรพรรค์บันลือชัย แมผู้ใดเอาบารมีเป็นที่พำนัก จะเป็น
มนุษย์วานรยักษ์ใด ๆ ก็ดี ถึงแม้รู้ว่าไฟรีถามาระยอบ จะกล่าวตอบ
ปัดไปนั้นไม่ได้ จาจะต้องรับไว้และเลี้ยงดู

(บทร้องและบทพากย์, น. ๑๘๓)

เมื่อผู้น้อยทำผิดมักจะทำให้ภัยแทนการลงโทษตามอำนาจ ถือเป็นคุณธรรมข้อ
หนึ่ง เช่น ตอนพิเภกให้ลงโทษเบญจกายแต่

นรยกอภัยชีวา

ตรัสให้ขุนพา

ยุบุตรไปส่งนางมาร

(ภ. ๕ - ๖, น. ๕๐)

ตอนพระรามทวงสัจย์เรื่องนางคาราจากพาลี

...ซึ่งท่านประมาทจวบจ้วงล่วงสาบาน จนเสียสัจย์ที่ปฏิญาณก็เพราะ
หลงใหลในอิสตรี หากท่านได้สำนึกรู้สึกตน เราก็เห็นว่า เป็นผลควรให้
อภัย...

(บทโขนพาลีสนมณัง, น. ๒๒)

๓. ความเชื่อ

นอกจากหลักทางพระพุทธศาสนาแล้วคนไทยยังมีความเชื่อทางไสยศาสตร์
เรื่อง โขกลางหรือผีसांग เทวดา

ตอนมารีศแปลง เป็นกวางมาดวงนางสีดา พระรามว่า

..... รอยยักซิดี

ฤาณีโขมคองคอง

แปลง เพศมาลื้อหลอน ... (ภ. ๑ - ๔, น. ๑๐๗)

เทวดามีอิทธิพลในชีวิตคือ สามารถคุ้มครองรักษาคนหรือบ้านคาลให้เกิดเหตุ
การต่าง ๆ ได้ เช่น ทศกัณฐ์ลักนางสีดาไปได้เพราะ เทวดาไม่รักษาด้วยต้องการให้
อสูรกายหมด เทวดาคลใจให้นางสีดาถูกวางทองแล้วคิดใจ เมื่อไมยราพจะพบมัจฉานุ
นั้น เทวดาคลใจไมยราพให้อายกประพาสป่า อาสน์พระอินทร์ร้อนเวลาคนก็เกิดทุกข์และ
คอยช่วยเหลือ เช่น ช่วยนางสุพรรณมัจฉาคลอมัจฉานุ หรือ ให้พระวิสุกรรมลงมาสร้าง
ศาลาให้พระราม เป็นต้น

เรื่อง โขกลางก็มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยอยู่ไม่น้อย คนไทยเชื่อว่า
ปรากฏการณ์บางอย่างสามารถบอกเหตุการณล่วงหน้าได้ทั้งร้ายดี เช่น ตอนหนุมานจะ
ฆ่านางมณโฑเพราะคิดว่าเป็นนางสีดา

เรื่อง่าจะฆ่าเขาวมาลย์

เทวาในสถาน

ก็คลจึงจกตกทาย

จึงจกเพรียกพิราย

วานรหยุดยั้งฉงนงาย

ชะรอยมีโขมทีมี

(ภ. ๑ - ๔, น. ๒๓๓)

เมื่อพระลักษณฤกษ์พรหมศาสตร์ เกิดกลางแก่พระราม

หนึ่งทักขินเนตรจักรี

เกิดกลางกาลี

กระเหมนิมิตตนิคณัน

(ภ. ๑ - ๔, น. ๓๘)

ความฝันอาจบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เช่นกัน เช่น ตอนทศกัณฐ์ลักนางสีดามาแล้วใกล้จะเกิดศึก ทศกัณฐ์ฝันว่าร่างคำกับร่างขาวตีกันกลางอากาศ ร่างคำแพ่และฝันว่าจุดไฟในกะล่าน้ำมันแล้วส่องดูเมืองลงกา ไฟลามไหม้มือ เป็นสงคร่ำว่าลงกาจะมีศึกและทศกัณฐ์จะตาย หรือตอนที่ไมยราพจะได้มีจกานุเป็นบุตรบุญธรรม ฝันว่าเทวดานำแก้วมาให้ เป็นลางที่ว่าจกานุที่มีความสามารถมาไว้ในบาศกาล ในรามเกียรติ์บทห้องและบทพากย์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลางบางอย่างเป็นตามคติอินเดีย เช่น เกิดลางร้ายในลงกาเมื่อทศกัณฐ์ลักนางสีดามาไว้

กองกฐนห้อยคศิที่บูชา

ไม่แจ่มจรัราแรงแสงฉิน

มคปลวงงูร้ายหลายพรรณ

พากันขึ้นหอโบสถ์พรหมณ

โคนมนมเหือกแหงหาย

ช่างพลายมันแหงแรงขาม

ปวงมาร้องกองท่านองคราม

ซึกสลคหมคองทัวไป

(บทห้องและบทพากย์, น. ๑๖๓)

ถึงกระนั้นคนไทยก็ยอมรับว่าเป็นลางร้าย เพราะเชื่อถือเรื่องลางอยู่แล้ว

๔. ขนบธรรมเนียม

การศพ

การปลงศพใช้การเผา เมรุเป็นชนิดชั่วคราวคือสร้างขึ้นใช้เฉพาะงาน เห็นได้จากการที่พระรามแฉ่งศรเป็นเมรุ แสดงว่าไม่มีเมรุอยู่เดิม เช่น ตอนพระรามปลงศพสกายุ

โขนนำพรหมศาสตร์แล้วทรง

แฉ่งเป็นเมรุปลง

พระศพสกนควายพลับ

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๓๐)

เมื่อพระรามแปลงศพพาลี ไขศรแดง เป็นเมรุ เจ็นกันและมีการประดับตกแต่ง
เมรุด้วย ยี่ เป็นเมรุของผู้สูงศักดิ์มากเท่าใดก็มีการตกแต่งมากเท่านั้น

ฉลุฉลุกลายเลิศเลอหา
พิเศษของไพศาล
สุกรีพิเชษฐพบนาน
ก็จุพระเพลิงทันที

สูงสุดโสภา
สู่เมรุทองกาญจน์

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๒๒)

ตอนนางลอย

แมนเจ้าม้วยในเมืองเรา
จะโสรจสงรสุนธอัน
พระโกศทองจะรองรับ
เชิญศพขึ้นสู่สี่
เข้าสู่พระเมรุมาศ
แสงเพลิงจะเรืองรอง
.....
เชิญศพเจ้าสีดา

พระศพเจ้าจะเจดีย์
คลบกลืนสู่มาลี
สำหรับราชเทวี
วิกาแก้วอันเรืองรอง
อันโสภาสด้วยเทียนทอง
ไปตองศรีวิสูตรพราย
.....
ขึ้นวางไว้ในเพลิงรม

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๓ - ๔)

พิธีถือน้ำ

ตอนพิเภกสวามีภักดีในคำพากย์สมัยอยุธยา พิเภกต้องให้สัตย์สาบาน
ว่าจะจงรักภักดีต่อพระราม การค้ำน้ำสาบานตนตรงกับการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของ
ข้าราชการไทย กล่าวคือ มีการเชิญพระแสงศรไปสร่งน้ำ ให้ผู้รับราชการสาบานว่า
จะจงรักภักดี มีค่ากล่าวแข่งคนทรยศและให้พรคนดี เมื่อค้ำน้ำศักดิ์สิทธิ์แล้วถ้า เหลือ
ให้ไล่สี่รชะ ข้อความในคำพากย์เป็น

ให้เชิญพรพรมาศศรไป
คารงพระพิฆเนศวรมา

สรงกงคาลัย

สุกรีพริบราชโองการ	จึงน้อมนำพาน
สุวรรณไปเจริญศรัทธา	
แล้วพาพิเภกออกไป	จึงยังหาไร
ชำระพระแสงสุรگانต์	
ยกษ์คำรบแล้วสาบาน	เทพอันทิพญาณ
แลพิภโสดศักดิ์	
จงเห็นข้าชื่อสัตยา	บไค้มฤชา
มาล้อมมาวางจักรี	
นิบหวังพึ่งโดยภักดี	รู้กับทศศรี
มาอยู่เป็นไส้ศึกมาร	
จงเทพสิงศรมหิบาล	ผลาญฆ่าโดยการ
พิบัติพินาศวอควาย	
โดยอกาลมรณให้แพร่งพราย	ประจักษ์วันตาย
ในสัตตวารตรีวาร	
เสร็จแล้วกมเกลลากราบกราน	คิมชลสาบาน
แล้วใส่ศิระระอสุรี	
จึงกล่าวขอพรศรศรี	ขอฆ่าจงมี
สวัสดิทุกวันวาร	

(ภ. ๕ - ๖, น. ๕๗ - ๘)

๕. กติ

เป็นข้อคิดแนะให้คนปฏิบัติดี คำเนิ่นชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง หรือเป็นข้อความ
เหนียวรังสติใหญ่ จัก เหตุผล

".

เกิดแล้วก็ตายวายชนม์

ไตรภพจบสถาน

(ภ. ๑ - ๓, น. ๒๒๔)

จงเอาปัญญา^๑เมื่อแปรน
ไว้^๑ว่าจะรอดคืนมา

จะโศกกาล

(ภ. ๑ - ๔, น. ๒๔๔)

"เป็นชายอย่า^๑มุ้ง^๑หมิ่น^๑ชาย"

(ภ. ๑ - ๔, น. ๔๗)

"พระราชาธิบดี^๑ ก่อนที่จะทรง^๑ทำการ^๑ใด ควรจะ^๑รำลึก^๑ตรึก^๑ใคร^๑ทั้ง^๑ต้น^๑ทั้ง^๑
ปลาย^๑ กระทำ^๑เช่น^๑นี้จะ^๑ร้าย^๑อย่างไร^๑บ้าง แม้^๑เียง^๑ฉาง^๑ทำการ^๑ไป^๑โดย^๑มี^๑ใคร^๑ครอง^๑ ภาย
หลัง^๑มา^๑ต้อง^๑คิด^๑แก้ไข^๑ไม่^๑ใคร^๑จะ^๑ดี

(บท^๑ร้อง^๑และ^๑บท^๑พากย์^๑, น. ๑๖๖)

"อัน^๑คน^๑เรา^๑ถึง^๑จะ^๑เก่ง^๑สัก^๑ปาน^๑ใด ก็^๑สามารถ^๑เพื่อง^๑พลั่ว^๑ไค^๑สัก^๑ครั้ง^๑หนึ่ง^๑"

(บท^๑ร้อง^๑และ^๑บท^๑พากย์^๑, น. ๒๕๕)

"หาก^๑ว่า^๑วัว^๑ไม่^๑กิน^๑หญ้า^๑อย่า^๑ข้าม^๑เขา มัน^๑จะ^๑ต้อง^๑ซัด^๑น้ำ^๑ใจ^๑เรา^๑เหมือน^๑ไม้^๑เบือ^๑
อัน^๑น้ำ^๑เซียว^๑ถ้า^๑จะ^๑ขวาง^๑ เรือ^๑ก็^๑มัก^๑จะ^๑ล้ม

(บท^๑โขน^๑ของ^๑กรม^๑ศิลป์^๑ปาก^๑กร, น. ๑๐๖)

ความ^๑ตอน^๑พาสี^๑สอน^๑น้อง^๑แม่^๑จะ^๑มี^๑ความ^๑มุ่ง^๑หมาย^๑ใช้^๑เป็น^๑หลัก^๑ชำระ^๑ราชการ^๑ก็^๑ตาม^๑ แต่^๑
บาง^๑ตอน^๑นำมา^๑ใช้^๑กับ^๑คน^๑ทั่วไป^๑ได้^๑เพราะ^๑เป็น^๑การ^๑แนะนำ^๑ให้^๑ประพฤ^๑ติ^๑ดี เป็น^๑หลัก^๑ปฏิบัติ^๑ได้^๑
จน^๑กระทั่ง^๑ปัจจุบัน^๑ เช่น^๑ คำ^๑พากย์^๑ว่า

หนึ่ง^๑ โส^๑ค^๑สิน^๑ท่าน^๑ไท

ประ^๑สม^๑ไว้^๑ใน^๑พระ^๑คลัง

อย่า^๑ก็^๑ค^๑อ^๑ย^๑า^๑คว^๑ร^๑หวั^๑ง

จะ^๑เอา^๑ออก^๑นอก^๑โก^๑ษ^๑ธา^๑ย

(ภ. ๑ - ๔, น. ๑๕๕)

บท^๑โขน^๑ของ^๑กรม^๑ศิลป์^๑ปาก^๑กร^๑ว่า

อย่า^๑โล^๑ภ^๑ล^๑ก^๑ร^๑า^๑ช^๑ท^๑ร^๑พ^๑ย^๑า^๑กร^๑
คือ^๑สอน^๑ไม้^๑ให้^๑โลก^๑ ฉอ^๑ร^๑า^๑ษ^๑ฎ^๑ร^๑บ^๑ง^๑หล^๑ว^๑

(บท^๑โขน^๑พาสี^๑สอน^๑น้อง^๑, น. ๒๓)

คือ^๑สอน^๑ไม้^๑ให้^๑โลก^๑ ฉอ^๑ร^๑า^๑ษ^๑ฎ^๑ร^๑บ^๑ง^๑หล^๑ว^๑

คำพากย์กล่าวไว้ว่า

หนึ่งบึงท่า	ลำนำราชาจา
สี่เมืองต่าง เมืองมา	อย่าหวังสนิทชอบพาที่

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

บทโขนกรมศิลป์ปากร เป็น

แขกเมืองอย่าบอกความลับ	อย่าสนิทคำนับคบหา
------------------------	-------------------

(บทโขนพาลีสอนน้อง, น. ๒๓)

ให้ข้อคิดว่าไม่ควรผูกคูกยไถลชกกับคนต่างบ้านเมืองหรือต่างชาติซึ่งอาจทำให้
ความลับของชาติรั่วไหลอันจะเป็นอันตรายต่อชาติบ้านเมือง

คำพากย์ว่า

นิตราจรวาล	บำเหน็จสรรพเสนา
อย่าทานหัตถ์อชยา	ศี้ยค้ายค่างรงคน

(ภ. ๑ - ๘, น. ๑๕๘)

บทโขนว่า

อันรางวัลให้ปันเสนา	อย่ามีใจฉฉฉฉาคทาน
แม่นกริ้วโกรธลงโทษผู้ใด	อย่ามีใจยุยงจงผลาญ

(บทโขนพาลีสอนน้อง, น. ๒๓)

สอนให้เป็นคนใจหนักแน่น ไม่ฉฉฉฉาวิชา มีน้ำใจดี ไม่คิดฆ่าเติมคนอื่น

วรรณกรรมที่จักว่ามีคุณค่าแม้จะไม่ใช้หนังสือที่สอนศีลธรรมโดยตรง แต่ควรจะให้
ให้สิ่งที่คือต่อสมองและจิตใจคน มนุษย์เราต้องการสิ่งนี้ ยิวจิตใจเพื่อให้แคว้งคว้าง
มนุษย์จึงมีศาสนา ลัทธิ หรืออศุคการณะอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นหลัก ถ้าสิ่งที่เป็นหลักนั้น
คือมนุษย์ยอมมีวิถีทางในกรอบของความดีด้วย บทโขนเรื่องรามเกียรติ์แสดงลักษณะของ
ความเป็นชาติไทยไว้อย่างบริบูรณ์ในด้านลักษณะประจำประชาชาติ ขนบธรรมเนียม
ความเชื่อ อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคนไทยไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีคติสอนใจเตือน
ใจให้ประพฤติดี นับได้ว่าเนื้อหาของบทโขนเรื่องรามเกียรติ์มีคุณค่าควรแก่การศึกษา

คุณค่าทางด้านการแสดง

๑. ประโยชน์ต่อร่างกาย

การฝึกหัดโคลนทำให้ชายหนุ่มแคล้วคล่องว่องไว เพราะได้ฝึกกล้ามเนื้อให้เคลื่อนไหวอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเป็นประโยชน์ในกระบวนรบพุ่งต่อสู้ซำศึก พวกที่แสดงโคลนในสมัยก่อนจึงมักเป็นพวกมหาตเล็กหรือข้าราชการ มีเค้าเงื่อนมาตั้งแต่การชักนาคคิกคำบรรพ์ เมื่อการฝึกหัดโคลนมีประโยชน์ต่อราชการพระมหากษัตริย์จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้านายและขุนนางหัดโคลนได้ ดังนั้นใครมีพรพลมากจึงหัดโคลนและมีการคัดเลือกพวก "ลูกหมู"^๔ ให้หัดโคลนขึ้นในสังกัดคน

ปัจจุบันนี้การฝึกหัดโคลนไม่ได้ประโยชน์ในการรบอย่างสมัยโบราณ แต่จะมีประโยชน์ทางอื่นอีกมาก การฝึกหัดโคลนเป็นการฝึกกล้ามเนื้อ ฝึกอิริยาบถต่าง ๆ ให้คล่องแคล่ว บังคับการทรงตัวให้ที่อยู่เสมอ ซึ่งจะมีผลต่อสุขภาพอีกด้วย

๒. ให้คุณค่าทางอารมณ์หรือจิตใจ

มนุษย์เราไม่ใช่จะอยู่ด้วยปัจจัยสี่เท่านั้นแต่ต้องการอาหารทางจิตใจด้วย จิตใจและมันสมองมนุษย์ย่อมต้องการอาหาร ๒ อย่างคือ ความรู้ และยารักษา^๕

ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปในชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่เคยประสบเหตุการณ์ของโลกมากย่อมเป็นผู้ฉลาด มีความชำนาญในชีวิต แต่อายุของมนุษย์สั้น เหตุการณ์ในโลกมีมากมาย เราจะคอยให้เหตุการณ์เกิดขึ้นจนได้พบเห็นเองทุกอย่างไปนั้นคงไม่ได้ บางทีในชีวิตเราจะพบไม่ก็เรื่อง ศิลปะจะช่วยให้ผู้ดูพบเห็น

^๔ การควบคุมทหารตามแบบโบราณ การปกครองท้องที่แบ่งออกเป็นมณฑล มณฑลหนึ่งจัดการควบคุมเป็นกรม กรมแบ่งออกเป็นหมวด หมวดย่อยเป็นหมู่ คนในหมวดหมู่กรมใดถ้ามีลูกเมื่อโตขึ้นต้องรับราชการในหมวดหมู่กรมนั้น เรียกว่า "ลูกหมู"

^๕ หลวงวิจิตรวาทการ, "นาฏศิลป์," วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม ๒ (พระนคร: รัชการมภการพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๘๐.

เหตุการณ์อันสืบเนื่องกันมายาวไกลในชั่ว เล็กน้อย โศกกลั่นเรื่องราวให้เหลือแต่ส่วนสำคัญ การจะให้รู้จักชีวิตและความเป็นไปของโลกนั้น ถ้าเป็นการเล่าโดยตรงคนก็อาจเชื่อจึงออกมาในรูปการแสดงซึ่งทำความซาบซึ้งและฝังแน่นอยู่ในความทรงจำดีกว่า

ยารักษา นักจิตวิทยา ย่อมตระหนักดีว่าจิตใจและมันสมองของมนุษย์ย่อมต้องการยาที่มีสรรพคุณต่าง ๆ สุดแต่ลักษณะโรค เช่นเดียวกับร่างกาย ดังนั้นในยามมนุษย์เศร้าโศกจึงมีการแสดงแบบสนุกสนานมันเทิงใจให้ดู ในยามมนุษย์ท้อแท้กลัวภัยก็มีการแสดงแบบปลุกใจให้กล้าหาญ ยามมนุษย์ห่อหุ้มความแค้นจะมีการแสดงที่ชี้ให้เห็นความพยายาม หรือยามมนุษย์หลงระเวิงจนเกินควรก็มีการแสดงแบบเศร้าสำหรับให้ยับยั้งชั่งใจ

เรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่มีหลายรส มีตัวละครต่างกันถึง ๔ ประเภท มีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ อันจะนำผู้ชมไปให้พ้นจากความจำเจของชีวิตประจำวัน ความเพลิดเพลินนี้อาจได้จากการอ่านบทโขนแต่ถ้าได้ชมการแสดงจะได้รับรสของศิลปะเพิ่มขึ้น กล่าวคือ จะได้ชมความสวยงามของท่าเต้นท่ารำ ได้ฟัง เพลงดนตรี เพลงร้องที่ไพเราะ ได้ฟังศิลปะของการพากย์ ได้รับความสนุกสนานจากบทเจรจา ในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์นั้นแต่ละชุลละตอนมีกลเม็ดทางศิลปะซึ่ง โบราณจารย์ทางโขนได้แทรกเข้าไปประจำชุลละต่าง ๆ กัน หลักการส่วนใหญ่ของโขนอยู่ที่ศิลปะแห่งการแสดงท่าพระ นาง ยักษ์ ลิง ท่าตรวจพลยกทัพ ท่ารบระหว่างพระกับยักษ์ และลิงกับยักษ์ นอกนั้นก็เป็ศิลปะ เม็ดเคล็ดประกอบด้วยกลเม็ด เค็ดพรายซึ่งแทรกเรื่องตลก ชีวิตประจำวันแบบไทย หรือเหตุการณ์ในสังคมซึ่งคึกใจคนสมัยนั้น ๆ เข้าใจเพื่อให้การแสดงสนุกสนาน ดังนั้นโขนเรื่องรามเกียรติ์จึงมีความน่าสนใจด้วยศิลปะหลายด้าน แม้จะแสดงชุลละ ๆ กันก็ไม่จืดจาง เสฐียรโกเศศยังกล่าวว่า "โขนเล่นซ้ำก็ดูได้เพราะดูความงามของศิลปะ" ๒

๒ เสฐียรโกเศศ [นามแฝง] การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์,
(พระนคร : โรงพิมพ์ กรมศาสนา, ๒๕๑๔) หน้า ๑๕๗.

โขนเรื่องรามเกียรติ์เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นศรีสง่าของชาติ ให้เห็นว่าชาติไทยมีศิลปะซึ่งได้รับการประดิษฐ์หลายชั้นจนลึกซึ้งซับซ้อน เป็นเครื่องสนับสนุนว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะมานานแล้ว โดยเฉพาะโขนเข้ากับชีวิตคนไทยได้ทุกยุคทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นศิลปะที่ไม่ตาย

• พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชดำริ เรื่องการรักษาศิลปะทางศิลปวิทยาการ เล่นเต้นรำไม่จำเป็นจะต้องเป็นของฝรั่งจึงจะดูดี ของโบราณของไทยเรามีอยู่ ไม่ควรจะให้เสื่อมสูญไปเสีย...^๗

^๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำอธิบายในสุจิตร์บอกรายนานตัวโขนกับบทร้อง บทพากย์และบทเจรจา" อ้างถึงใน "โขน" ของชนิต อยู่โพธิ์ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap, ๒๕๑๑), หน้า ๕๘.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย